

TÓTH LÁSZLÓ

„...szabadság az, amikor a leírt szöveg meggyőzi az olvasót”

Grendel Lajos – önéletrajza, naplótöredékei és facebook-posztjai tükrében

Grendel Lajos hagyatékában, öt esztendővel ezelőtti halála után, ismereteim szerint alig maradt közzétett írás, vázlat, kéziratváltozat, s még *Kisvárosi legendák* címmel az évben kezdett új novellaciklusának három elkészült elbeszélését is jutott ideje megjelentetni. Mindössze egy, 2013 augusztusában indított, nagyjából négyívnyi töredékes naplója, valamint egy 2016-tól készülő, mintegy nyolc és fél íves, eredetileg 200 oldalasra tervezett s emlékiratnak nevezett írása került elő – külön cím nélkül – a számítógépéből. Utóbbinak mintegy a felét azonban már interjúkérdésekre – Toldi Veronikáéira – adott válaszaiként is ismerhettük a *Kalligram* 2016/5., 2017/4., 2018/9. és 2019/2. számaiból, ám amellyel kapcsolatban tisztázásra szorul a kérdés: mi volt előbb – a tyúk vagy a tojás... Azaz írónk a neki szánt interjúkérdésekre írásban megfogalmazott válaszait vette át szó szerint készülő emlékiratához, vagy annak már meglevő fejezetei alapján fogalmazta meg s ékelte be azok közé, persze, beleegyezésével, kérdéseit az interjúkészítő. (A „beszélgetés” bizonyos stilisztikai elemei, illetve a már korábban elkészült szöveg sajátosságai alapján magam ez utóbbira szavaznék. Erre sarkall az is, hogy az Előretolt Helyőrség 2018 júniusában indult felvidéki kiadásának első számában már olvasható Grendel írásának 20., „...a következő lépcsőfokon nyíljon meg alattam egy szakadék” szerkesztőség adta című fejezete, amely *A legkedvezőtlenebb helyzetekben is van egy kis remény* címmel Toldi Veronika neve alatt – az ő közbeiktatott kérdéseivel – interjúként szerepel a *Kalligram* 2019. februári, már írónk halála utáni számában.) De újabban az emlékirat további részeiből is jelentek már meg részletek, ez év tavaszán a budapesti Kortársban, a kecskeméti Forrásban, a békéscsabai Bárkában és a dunaszerdahelyi Opusban. Melyről egészében elmondható, hogy azt töredékessége és szerkesztetlensége, illetve Grendel betegségének betudható nyelvi lapszusai ellenére is egységes írói szándékra, átgondolt szerzői plánumra valló, meglevő formájában is egyértelműen kompakt műnek tekinthetjük (s az általam ismert szöveg terjedelme – 336 000 leütés – is megfelel az író által tervezettnek). Ami naplótöredékeire már a műfaj természeténél fogva sem érvényes, s azokat a véletlenszerűség, az impulzivitás, egy-egy pillanat ötletszerű, esetenként indulat diktálta vagy éppen emlékeztető jellege jellemzi, amelyek azonban szintén tartalmazznak olyan önreflexív elemeket, melyek innen-onnan ugyancsak árnyalják és ki is egészítik az életrajzot, s magyarázzák az életmű, valamint írónk gondolkodásának egyik-másik szegmensét. Ugyanekkor, mint azt egyszer-kétszer már korábban is felvettem, az íróról alkotható képet a mostaninál is tagoltabbá, részletesebbé tehetik a közösségi médiában, elsősorban a facebookon 2010-től a mai napig fellelhető, s különböző magánéleti eseményekhez, irodalmi, politikai aktualitásokhoz, ideológiai kérdésekhez, megnyilvánulásokhoz fűzött – akár naplóként is *működő* – megjegyzései, állásfoglalásai (nemegyszer kiélezett vitái). E bejegyzései napló, illetve levelezés jellegére utal az író egy, ezeket firtató interjúkérdésre adott válasza is 2018 tavaszán, mely szerint a facebook „arra jó, hogy kapcsolatban” lehet általa „ismerősökkel és a világgal”. Ami pedig, folytatja, „fontos dolog, mert a közösségi oldal azonnal közli az írásomat. És akár Debrecenben, Pécsen vagy mondjuk Párizsban is reagálhatnak rá. Mintha Párizs itt lenne a szomszédban. És ez jó.” Vagyis ezek áttekintése, értékelése, rendszerezése – amellet, hogy az adott időszak krónikájához is hozzátehetnek ezt-azt – ugyancsak fontos elemekkel járulhat(na) hozzá életrajzához, valamint a műveihez vagy olvasmányaihoz kapcsolódó ismereteinkhez. Azaz serény *fészbükozonk e hirtelenkéi* is érdemesek lehetnek a (közel)jövőbeni Grendel-kutatás figyelmére, miként az ezekhez fűzött, szociológiai és közösség-életani szempontból sem érdektelen, sokszor a legalpárabb hangot megütő kommentek, gyalázkodások legalább futólagos áttekintése – s talán némelyikük elemzése – is. Kérdés persze, hogy egy-egy író *gyorsreagálású* fb-bejegyzései mennyiben tekinthetők írói munkássága szerves részé-

nek, mondjuk, a naplólírás vagy írói (irodalmi?) publicisztika sajátos, napjainkbeli megnyilvánulási formájának. Magam mindenesetre hajlok rá, hogy Grendel e feljegyzéseit is naplója közösségi kommunikációs térbe kivetülő egyenes folytatásának, szerves részének tekintsem.

Hangsúlyozom ugyanakkor, hogy e két – vagy három? – kézírata minden szempontból kiemelten tartalmazza gondolkodásának sarokköveit, miközben rengeteg olyan adalékot, adatot, vonatkozást is szolgáltatnak – és nemcsak életrajzi értelemben – az eddigi Grendel-értelmezésekhez, melyek egy-egy korábbi nézetét, véleményét is árnyalják, pontosítják, esetenként kiigazítják vagy felülírják, és eloszlathatnak néhány, személyéhez tapadt félreértést is. Ilyen például, amit szelvében-hosszában „idézni” is szoktak tőle, hogy – így, kategorikusan – „csehszlovákiai magyar irodalom nincs”. Csakhogy ilyet tudtommal ő soha nem mondott, legalábbis sehol nem találtam nyomát. Azt viszont valóban többször kijelentette, hogy „csehszlovákiai magyar regény” – a Fábry Zoltán-i értelemben – nincs, mint ahogy „csehszlovákiai magyar csirkepaprikás” sincs, ami természetesen a legteljesebb mértékben igaz. Miként az is, hogy külön (cseh)szlovákiai magyar irodalmi mérce vagy kánon sincs, s noha volt időszak, amikor a csehszlovákiai magyar irodalomhoz, annak egy-egy alkotójához, művéhez talán valóban eléggé ambivalensen viszonyult, később, korrigálva ilyenét megnyilvánulásait, emlékiratában is, naplótöredékeiben is már bevallotta *árnyaltabban* látta ugyanezeket a kérdéseket. Mindehhez itt most egyetlenegy megjegyzést fűznék csak: élete végéig a szlovákiai magyar irodalom képviselőjének, részésének *is* tudta magát, és annak alakításában, formálásában, írói utánpótlásának *nevelésében* mindvégig tevékenyen részt vett. (Nem véletlenül nevezte el épp őróla a Szlovákiai Magyar Írók Társasága tehetséggondozó tevékenységét Grendel Lajos Mentorprogramnak.) Ráadásul rajta – s talán még Tózsér Árpádon – kívül senki nem dohogott annyit a szlovákiai magyar irodalomnak a magyarországi kánonból való kirekesztettsége miatt, illetve kevesen tettek annyit e helyzet felszámolásáért, mint ő.

De visszatérve előbbi gondolatmenetemhez: önéletírásának némely passzusai, illetve naplófeljegyzései, valamint facebook-posztjai jellegük szerint nagyjából öt fő csoportba oszthatók; jelesül:

1. önéletrajzi, illetve magánéleti vonatkozásúak (Léváról, családjáról, gyermekkoráról, neveléséről és nevelődéséről, iskoláiról, egyetemi tanulmányairól és tanáraitól, a könyvhöz és az irodalomhoz, továbbá a zenéhez, a filozófiához, valamint a hithez s más egyebekhez való viszonyáról, pályakezdéséről, az 1968-as reményekről és azok eltűnéséről, Gustáv Husákék 1970–1980-as évekbeli posztsztálinista restaurációjáról, írónk rendőrségi kihallgatásairól, az 1989–1990-es fordulat eufóriájáról, a „bársonyos forradalomban” és a rendszerváltó Független Magyar Kezdeményezésben játszott szerepéről, majd a történelem alakulása miatti fokozatos csalódásáról, a [cseh]szlovákiai magyar irodalom és közélet modernizálásáért és felemeléséért folytatott küzdelmeiről, később az 1990-es és 2000-es évekbeli utazásairól, irodalmi sikereiről stb.), melyek főleg személyisége fontosabb elemeire vetnek fényt;

2. műhely jellegű feljegyzések és a művei keletkezéstörténetéhez kapcsolódó elvi és elméleti megfontolások, adalékok (mint például az *Éleslövészet* című első és a *Bukott angyalok* című utolsó regényéhez fűzött megjegyzései);

3. az irodalomról vallott nézeteit, irodalomelméleti és irodalomtörténeti tájékozódását, elgondolásait általánosságban, valamint konkrét példákon is fejtegető – például a mézőlyi, illetve az ottliki, valamint a Thomas Mann-i, illetve a musili próza lényegét boncolgató vagy éppen a magyar novella világirodalmi rangjáról elmélkedő – pazar kisselemzések, tetszetős fogalommeghatározások, aforizmaszerű definíciók;

4. az irodalmi kapcsolatait felelevenítő, pályatársait festő feljegyzései, miniatúrái, melyek nemcsak Grendel-képünk szempontjából lehetnek fontosak, hanem amelyek a nevezettek portréját is egy-egy jellemző színnel árnyalják, illetve lényeges vonásokkal, megfigyelésekkel egészítik ki (a 20. század második felének magyar irodalmából például a Mándy Ivánról, Mézőly Miklósról, Ottlik Gézáról, Nemes Nagy Ágnesről, Szegedy-Maszák Mihályról, Kiss Gy. Csabáról szólnak, de nemkülönben számos nehezen mellőzhető színnel gazdagítja egyik-másik szlovákiai magyar író arcképét, s ugyanígy jellemző adalékokat, részleteket fűz Bohumil Hrabalhoz, s képet alkothatunk feljegyzéseiből a művei állandó szlovák fordítójához, Karol Wlachovskýhoz fűződő barátságáról is);

5. a közéleti, illetve politikai jellegű, napi aktualitású gyorsfeljegyzések, pillanatnyi reflexiók, facebook-bejegyzések különböző ideológiai kérdésekről, világpolitikai eseményekről stb.

Másfelől, Grendelről szólva, arról is többször beszéltem már, hogy mindig is nagy debatter volt világéletében, akinek egész élete, életműve egyetlen folyamatos, összefüggő, szenvedélyes vita, szüntelen véleményütköztetés, a *saját* hang és mondandó artikulálásáért folytatott küzdelem, a maga meggyőződéséhez való, nemritkán a konfrontációig elmenő ragaszkodás, mert úgy vélte, csak így és ezzel juthat az ember és közössége is egyről a kettőre. „Bonyolult gyerek voltam, ha jól emlékszem, piszkálós is”, mondja, ide is vonatkoztathatóan, s nem kevés malíciával, a naplójában. Megosztó személyiség lett volna? Nem, mégsem gondolom kötözködő természetnek; igaz, sok mindenre *érzékeny* volt, talán érzékenyebb legtöbbünkénél, vitázó szenvedélye, örök opponensi alapállása mögött azonban nincs más, mint önazonosságának eltökélt keresése és védelme, amit már a gyermekkorából, illetve a génjeiben is magával hozhatott. Elég csak a térben és időben meglehetősen sokfelől egybesodródott családjá történetéről olvasnunk az emlékiratában. Vagy arról, hogy mondjuk a lelkiesség tekintetében hányféle elem adódott össze benne: őt katolikusnak keresztelték, az édesapja evangélikus volt, az anyai nagyapja református. De személyisége alakulásába a történelem is erősen belejátszott: ezzel kapcsolatban a legismertebb tény a származása, azaz hogy édesapja révén egy, az 1950-es években kitelepített, megalázott, kisemmizett polgárcsaládba született bele, s ez olyan, életre szóló tapasztalatot és tartást adott számára – a polgári erények és értékek képviselőjét egy polgárságától megfosztott, attól elidegenített miliőben, amelyben az 1948 utáni Csehszlovákiában neki is élnie adatott. De magyarsága, kisebbségi magyar volta miatt is többszörös hátrányban érezte/tudta magát már gyermekkorától, mellyel kapcsolatban még hetvenévesen, az ősszmagyar, illetve a kortárs szlovák irodalom számos idegen nyelvre lefordított, mindenféle és mindenféle díjakkal, elismerésekkel elhalmozott alkotójaként is így fogalmazott: „...kisebbségi magyar vagyok, és a kisebbségi sorsra jutott magyarok pszichikailag sokkal sérülékenyebbek, mint a nem kisebbségiek. [...] Ugyanis minket a nemzeti mivoltunkban is számtalanszor megaláztak.” Amihez hozzáfűzi még, Trianonnal kapcsolatban, hogy az is ugyanilyen érzékeny pont a kisebbségi magyar számára: „Ha egy magyarországi cinizmussal nyilatkozik Trianonról, az joggal kelt fölháborodást a kisebbségi magyarokban...” S ugyanígy idézhetném az élete két legfontosabb viszonyítási pontjával, 1968-cal és 1989-cel, továbbá a konzervativizmussal, progresszivitással, politikai-társadalmi reformokkal, szocializmussal, demokráciával, liberalizmussal (melynek változatai közül a polgári szabadelvűség eszményei álltak hozzá legközelebb, szemben a „mostanában divatos marxizáló, baloldali liberálissal”) kapcsolatos feljegyzéseit, vagy hogy a politikai, ideológiai szempontok miért nem lehetnek mérvadók az irodalmi értékek taglalásánál, hogy máris összecsapjanak – még halála után is – véleménye, értékszemlélete és világképe fölött az indulatok.

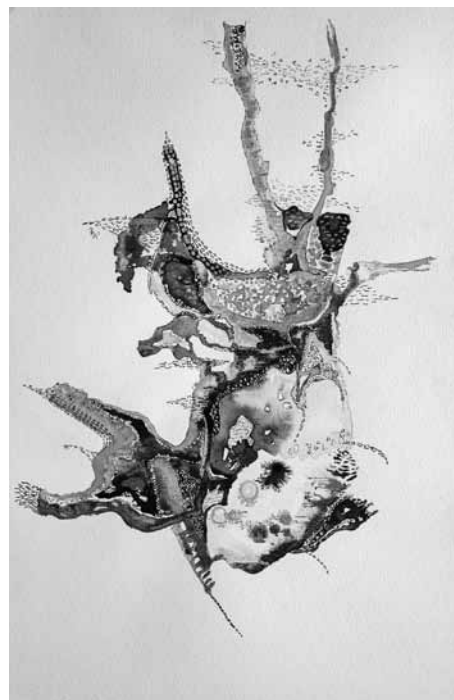
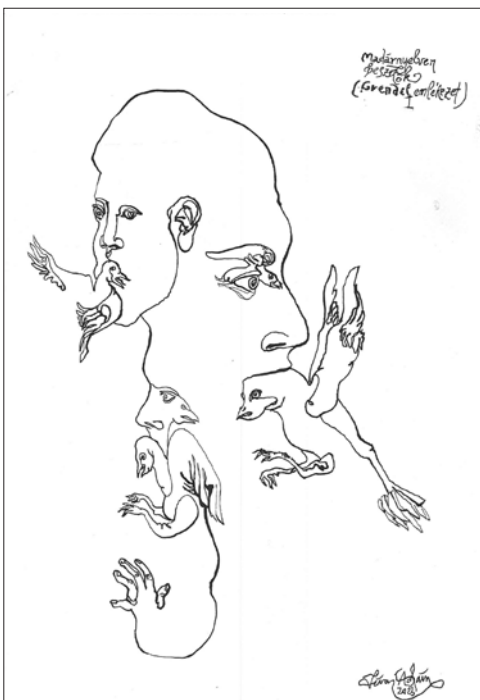
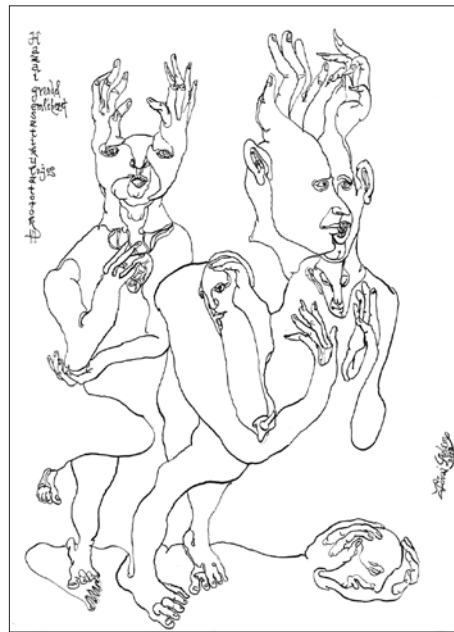
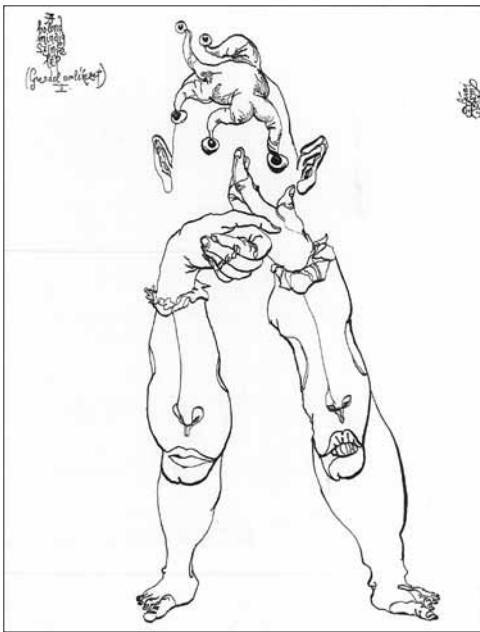
Megosztó személyiség lett volna mégis?

Nem lehet, hogy – tettem fel a kérdést vele kapcsolatban már korábban is – megosztottságunkban kínált s kínált ma is meggondolkodtató perspektívá(ka)t, alternatívá(ka)t?

A magáé(i)t.

Ha pedig az idők folyamán ebben-abbban változott is, végigtekintve fél évszázados pályáján, látható: elvei és igazságai szemernyi sem – vagy csak alig-alig – változtak. S végső soron az irodalomról, irodalmi-művészi értékről is ugyanazt gondolta már pályakezdekéskor, amit élete végén is. Csak éppen mi nem gondoljuk már ugyanezekről – sem – ugyanazt, mint korábban, és az értékminőségek és -felfogások is, úgymond, elmentek mellette, illetve máshova kerültek a hangsúlyaik, mint amikhez ő még csökönyösen ragaszkodott. Persze tény, hogy sosem volt könnyű eset, mert mindig, kezdettől az érvek embere volt. De nem volt könnyű érvelni ellene, mivel az érvei rendre megingathatatlanok voltak (ne tévesszük, nem ő, hanem az érvei), melyek miatt általában csak támadni lehetett őt, de cáfolni bajjal. S ha sokan sok mindenben egyetértettek is vele, nem mindenki értette, hogy írónk miért ért olykor egyet olyanokkal is, akikkel ők nem, nem fogadva el tőle, hogy „számtalan módon lehet írni”, csak ideológiák szerint nem, mert az ideológiák mindig a szabadság ilyen-amolyan korlátozását hozzák magukkal. Lefasisztázták és lelipsiszték (lásd a facebook-oldalát), s mindenki a maga kánonjának képviselőjét követelte tőle, megbocsáthatatlannak véelve, hogy neki megvolt a *saját* kánonja (lásd a „maga módján és a maga szerint” megírt irodalomtörténetét, mely, mint mondja, arra is példákat mutat, hogy „az irodalom felülírja a pártideológiákat”, s amelynek portréi inkább *az irodalomról való gondolkodás jegyében* fogalmazódtak, semmint kötelező lenne az elfogadásuk.

S gondolom, ilyen, az irodalomról való gondolkodásnak kellene lennie a mai eszmecserének is. Még ha vállaltan szubjektívek leszünk is, mint azt Grendel a maga irodalomfelfogásáról, irodalomtörténetéről mondta. Mely „más nem is lehetett”, mivel olyan, hogy „objektív irodalomtörténet”, nem létezik: „Az objektív Isten lenne – tette hozzá –, de ha van Isten, akkor az semleges.” Értékrendjébe tehát innen is, onnan is sokan belefértek, akik sokakéba *elvből* nem. Vagyis az ő „kánonjának” lényege, hogy nincsenek az irodalmat egyszer s mindenkorra kicövekező, megmerevítő kánonok, csak művek, csak minőségek, értelmezések és értékek vannak. És érvek meg ellenérvek. Mindazokat az anomáliákat pedig, melyek életműve értékelését – öt évvel a halála után is – jellemzik, nevezük az ő telitalálatos szóeleményével: *abszurdisztániaknak*, melyekről mintha csak nála, valamelyik művében olvastunk volna... Melyek azonban legalább annyit elmondanak koráról és környezetéről (ha nem többet), mint róla magáról...

LÉVAL ADÁM, Grendel- emlékezet 1-3., 2023, (3x) tus, toll, papír, 26x20 cm;
MISKE EMÓ, Fragmentum III. (Megítisztulás), 2022, tus, pác, akvarell, papír, 50x34 cm